

*Гордієнко Н. М.,**викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**Михайленко А. В.,**викладач кафедри англійської мови технічного спрямування № 1
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ У ПЕРЕКЛАДІ (НА МАТЕРІАЛІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ П'ЕСИ ДЖОРДЖА БЕРНАРДА ШОУ «ПІГМАЛІОН»)

Анотація. Статтю присвячено аналізу особливостей вирішення проблеми перекладу соціальних діалектизмів задля досягнення найбільш рівноцінної передачі змісту оригіналу. Розходження мовних систем на семантичному, синтаксичному, стилістичному рівнях, а також розходження культур, світогляду та національної специфіки надзвичайно ускладнює процес перекладу, що створює додаткові складнощі перекладу, вимагаючи від перекладача виваженого рішення у виборі влучної мовної одиниці перекладу, яка відтворювала б не тільки понятійне, а й конотативне, експресивне та національно-культурне значення.

Метою пропонованої статті є дослідження особливостей перекладу соціальних діалектизмів, які зазвичай представляють неабиякі труднощі перекладу. Дійсно, ми маємо право стверджувати, що стосовно такого елемента словника, як соціальний діалектизм, труднощі перекладу завжди виявляються надзвичайно значними, але завдяки такому засобу перекладацької трансформації, як компенсація, вдається хоча б частково відтворити стилістичне навантаження відхиленя соціального типу. Можливість заміни та компенсацій у системі цілого відкриває різноманітні шляхи вирішення проблеми перекладу мовних одиниць, що майже не перекладаються.

Варто зазначити, що наш вибір художніх творів був не випадковим. Після тривалого аналізу багатьох художніх творів ми вирішили зосередити нашу увагу на п'єсі Джорджа Бернарда Шоу «Пігмаліон», в якій мова головної героїні квіткарки Лайзи Дулітл накладає відповідний відбиток на мову твору, що створює величезні труднощі для перекладу. Розмаїття соціально зумовлених порушень граматичних, лексичних та фонетичних норм мови створює чудову можливість для реалізації компенсації, а також порівняння частотної кількості застосування локальної та тотальної компенсації під час перекладу.

Отже, саме на прикладі перекладу п'єси Бернарда Шоу «Пігмаліон» за допомогою зіставно-порівняльного аналізу текстів оригіналу та перекладу проілюстровані можливості відтворення соціальних діалектизмів у перекладі. У статті наводиться аналіз частотності застосування різних типів такої лексико-граматичної перекладацької трансформації, як компенсація під час перекладу соціальних діалектизмів.

Отримані результати красномовно свідчать, що вибір того чи іншого компенсату в перекладі залежить насамперед від умов контексту, а також умов мови перекладу. У процесі дослідження виявилось, що соціально зумов-

лені вимовні особливості, які, звісно ж, не можуть мати еквівалентів у мові перекладу, передаються методом компенсації за рахунок одиниць інших рівнів: введення розмовно-зниженої лексики, порушення граматичної норми або ж уведенням соціально зумовлених вимовних елементів, але таких, що є характерними вже для мови перекладу. Проблема перекладу соціальних діалектизмів як одна з найскладніших проблем перекладу як у практичному, так і в теоретичному плані передбачає необхідність врахування взаємодій усіх сторін мови, які так чи інакше здатні відтворити стилістичну своєрідність оригіналу.

Ключові слова: соціальний діалектизм, локальна компенсація, тотальна компенсація, еквівалентність перекладу, просторіччя, адекватний переклад, художній переклад.

Постановка проблеми. Художній переклад відіграє величезну роль у розвитку мови і збагаченні національної культури. Переклад є не тільки і не стільки передачею певної інформації знаками іншої мовної системи, скільки передачею і відтворенням специфічних історичних, соціально-культурних факторів, національного забарвлення першоджерела.

Справа в тому, що кожне слово мови першоджерела відтворює предмет або явище дійсності певного соціуму, при цьому історія народу, його побут, культура, традиції неминуче відбиваються на лексичному складі будь-якої мови. Звісно ж, що розходження мовних систем на семантичному, синтаксичному, стилістичному рівнях, а також розходження культур, світогляду та національної специфіки надзвичайно ускладнює процес перекладу, що створює додаткові складнощі перекладу, вимагаючи від перекладача виваженого рішення у виборі влучної мовної одиниці перекладу, яка відтворювала б не тільки понятійне, а й конотативне, експресивне та національно-культурне значення. У зв'язку з цим доцільно розглянути особливості перекладу соціальних діалектизмів, які зазвичай представляють неабиякі труднощі перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Варто звернути увагу на те, що аналіз останніх досліджень показав, що переклад соціальних діалектизмів не має повного висвітлення в лінгвістичній літературі, незважаючи на те, що відтворення індивідуальної своєрідності першоджерела можна без перебільшення назвати першочерговим завданням художнього перекладу.

Мета статті. З огляду на надзвичайну важливість у процесі перекладу повністю відтворити ідею першотвору, стильові своєрідності оригіналу, зберегти його красу, була зроблена спроба за допомогою зіставно-порівняльного аналізу текстів оригіналу та перекладу дослідити можливості відтворення соціальних діалектизмів на прикладі перекладу п'єси Бернарда Шоу «Пігмаліон». Через відсутність аналізу частотності застосування тих чи інших перекладацьких трансформацій під час перекладу соціальних діалектизмів була зроблена спроба навести частотну характеристику застосування локальної та тотальної компенсації під час перекладу діалектизмів.

Виклад основного матеріалу. Важливу роль у забезпеченні адекватності перекладу відіграє належне відтворення соціолінгвістичних факторів, що забезпечують відмінності в промові окремих груп носіїв мови. Звісно ж, наявність у мові відхилень від загальнонародної мови першоджерела, а саме соціально-діалектних форм, створює суттєві труднощі перекладу. Такі елементи майже неможливо відобразити в перекладі.

Дійсно, ми маємо право стверджувати, що стосовно такого елементу словника, як соціальний діалектизм, труднощі перекладу завжди виявляються значними, але завдяки такому засобу перекладацької трансформації, як компенсація, вдається хоча б частково відтворити стилістичне навантаження відхилень соціального типу.

Компенсацією називається такий спосіб перекладу, при якому елементи змісту оригіналу, що були втрачені в процесі перекладу, передаються в тексті якимось іншим засобом, причому обов'язково в тому ж самому місці тексту, що й в оригіналі [1, с. 166]. Можливість заміни та компенсації у системі цілого відкриває різноманітні шляхи вирішення проблеми перекладу мовних одиниць, що майже не перекладаються.

Перш за все треба зазначити, що наш вибір художніх творів був не випадковим. Справа в тому, що саме нестандартні або «екзотичні» явища вимагають застосування компенсації. Саме тому після тривалого аналізу багатьох художніх творів ми вирішили зосередити нашу увагу на п'єсі Джорджа Бернарда Шоу «Пігмаліон», в якій мова головної героїні квіткарки Лайзи Дулітл накладає відповідний відбиток на мову твору, що створює величезні труднощі в процесі перекладу. Розмаїття соціально зумовлених порушень граматичних, лексичних та фонетичних норм мови створює чудову можливість для реалізації компенсації, а також порівняння частотної кількості застосування локальної та тотальної компенсації під час перекладу.

Характерний розмовний, просторічний стиль або жаргонна лексика становлять інтерес для перекладача. Діалектизми нерідко тісно пов'язані із соціальною характеристикою їх носіїв, тобто їх використання вказує на приналежність цього персонажа до певної соціальної групи, а отже, ми маємо право стверджувати, що вони виконують функцію соціального діалекту, який характеризує мовлення членів певної соціальної або професійної групи людей.

Слід зазначити, що в перекладі набагато легше відтворити просторіччя та жаргонізми, аніж діалектизми, бо перекладач використовує, як правило, специфічні слова та вирази мови перекладу, що є характерними для певної верстви суспільства.

У разі застосування будь-якого типу компенсації в процесі перекладу соціальних діалектизмів зовсім не обов'язково, щоб в тексті перекладу була нарахована така ж сама кількість маркерів, що вказують на соціальний діалект. Присутність у тексті

перекладу хоча б невеликої кількості компенсатив забезпечує адекватне відтворення цього виду інформації в перекладі.

Нині розглянемо можливі способи *тотальної компенсації* ламаної та неправильної мови неосвіченої Лайзи Дулітл:

THE FLOWER GIRL [taking advantage of the military gentleman's proximity to establish friendly relations with him]. If it's worse it's a sign it's nearly over. So cheer up, Captain; and buy a flower off a poor girl [2, p. 10].

Квіткарка (користуючись близькістю джентльмена, аби заприятелювати з ним). Пошило це гірше – так це признака, що скоро перестане. Тож веселіше, капітане, та купіть квіточку в бідної дівчини! [3, с. 3]

Враховуючи часте вживання русизмів в українській мові певними верствами суспільства, перекладач нелокально завдяки русифікованому іменнику «признака» (укр. ознака, прикмета) компенсує не відтворені раніше соціальні діалекти.

На наступному прикладі ми також маємо змогу переконатися, що просторіччя головним чином відтворюються нелокально за допомогою вкраплення в мові перекладу типових помилок носіїв мови перекладу, що належать до неосвічених класів населення:

THE FLOWER GIRL [protesting] Whos trying to deceive you? I called him Freddy or Charlie same as you might yourself if you was talking to a stranger and wished to be pleasant [2, p. 11].

Квіткарка (протестуючи). Ніхто й не думає вас обдурювати! Ну сказала на нього Фредді чи там Чарлі – так і ви могли б сказати, коли б говорили до когось чужого й хотіли приодобитися йому [3, с. 4].

Нині наведемо приклади *стилістичної локальної компенсації* просторіч.

LIZA [looking fiercely round at him] I wouldnt marry u o u if you asked me; and youre nearer my age than what he is.

HIGGINS [gently] Than he is: not "than what he is" [2, p. 117].

Лайза (люто повернувшись до нього). Я б навіть за вас не пішла заміж, коли б ви попросили моєї руки, а ви ж мені віком більш підходяща за нього пара.

Гігінс (лагідно). Не «за нього», а «ніж він» [3, с. 76].

З наведених вище прикладів видно, що соціальна приналежність мовника (його культурний та професійний статус, національність тощо) неминуче відбивається в мові, про це свідчить стилістично-забарвлена лексика, прийняті в певному середовищі порушення граматичної й фонетичної норми. Усе це, звісно, надає мові конкретній особі неповторної індивідуальності, при цьому фіксуються її улюблені слова й конструкції, особливості індивідуальної вимови.

Враховуючи той факт, що за цими елементами читач може зробити висновки про соціальний статус, емоційний стан, психологічний тип персонажу, його індивідуальну вимовну манеру перекладач не може нехтувати ними. Отже, ці особливості мають бути обов'язково відтворені в перекладі належним чином.

Соціальні порушення можуть виступати, як показало дослідження, на трьох рівнях: лексичному, граматичному та фонологічному. Дослідивши переклад Дж.Б. Шоу «Пігмаліон» українською мовою, ми дійшли висновку, що в англійській мові набагато частіше просторіччя виступають на граматичному рівні, але з огляду на розходження структури англійської та української мов відображення просторіч є неможливим шляхом аналогічного порушення граматичних норм мови перекладу, тому в українському варіанті найчастіше вживаються

фонетичні зміни слова, яке могло б викликати труднощі в певного класу носіїв саме мови перекладу.

Наприклад, в оригіналі найчастіше усього зустрічаються такі помилки, як вживання форми однини *is, was* із займенниками множини *you, we, they*, а також відсутність закінчення *-s* у третій особі однини теперішнього часу. У перекладі через неможливість відтворення граматичних помилок, перекладач удається до компенсації, а саме до фонетичної зміни слів, хоча ті в оригіналі і мали загальнозживану правильну форму, так у перекладі з'являються: *місас, Бухигнем, Букогнемський палац, кипилюшник, рипутація, хранцузька, нинармальні, панії, мадама, невимішані звички (невимушені), джилътмен, кумпліменти тощо.*

Хоча тотальна компенсація і зустрічається в перекладі частіше, в процесі проведення зіставно-порівняльного аналізу, ми мали змогу переконатися, що іноді застосування тотальної компенсації є недоречним. Існують випадки, коли елемент, що потребує компенсації і не відтворений у перекладі, відіграє ведучу роль і тісно пов'язаний із такими висловлюваннями, тому він має бути відтворений саме локально, інакше ми маємо незрозумілий, а іноді і кумедний безглуздий переклад, наприклад:

LIZA. I'm nothing to you—not so much as **them slippers**.

HIGGINS [thundering] *Those slippers*.

LIZA [with bitter submission] *Those slippers. I didnt think it made any difference now* [2, p. 86].

Лайза. Я для вас ніщо – навіть оці капці дорожчі вам за мене! Гігінс (громовим голосом). Оці капці!

Лайза (з гірким смиренням). Оці капці. Та й яка різниця, з чим мене порівняти: з капцями чи з чимось іншим? [3, с. 56]

Отже, ми можемо зробити висновок, що в компенсації соціально зумовлених порушень перекладач керується саме умовами конкретної заданої ситуації, вимогами поставленого перед ним завдання, при цьому універсальних правил відтворення втраченого значення не існує і не може існувати. Перекладач свідомо відхиляється від того, що літературно узаконено в його рідній мові, адже вслякого роду спроби відтворити дослівно той чи інший текст приводять, якщо не до повної незрозумілості цього тексту, то до незграбності та невиразності перекладу.

На нашу думку, хоча в практичних пошуках перекладачів особливий наголос робиться на лексику, все ж таки також зберігають своє значення, хоча і підрядне, граматичні засоби, які здатні відобразити в перекладі соціально зумовлені порушення мови оригіналу.

Висновки. У процесі проведення зіставно-порівняльного дослідження стає зрозумілим, що під час перекладу соціальних діалектизмів перекладач найчастіше вдається до використання *різномірної (або якісної) компенсації*, а саме відтворення втраченого без прив'язки до конкретних слів) (за типологією І.С. Алексєєвої) [4, с. 168] або *стилістичної тотальної компенсації* (за типологією Рецкера) [5, с. 84].

Вибір компенсатив є дуже складною задачею, адже текст треба перекласти так, щоб усі функції, які несе в собі соціальний діалектизм, якомога повніше були відтворені в перекладі.

Отже, з огляду на результати проведеного зіставно-порівняльного аналізу оригіналу та перекладу п'єси Дж.Б. Шоу «Пігмаліон» були отримані наступні результати частотності застосування локальної та тотальної компенсації: частіше в процесі відтворення соціальних діалектизмів доводиться вдаватися до стилістичної тотальної компенсації (60,7843% випадків), тобто

перекладач відходить від словникових відповідників, фіксує ті мовні елементи, які могли б викликати неправильну вимову саме в представників мови перекладу, і тільки у 39,2157% зафіксоване вживання стилістичної локальної компенсації. Отримані результати красномовно свідчать, що вибір того чи іншого компенсату в перекладі залежить, в першу чергу, від умов контексту, а також умов мови перекладу.

У процесі дослідження ми дійшли висновку, що соціально зумовлені вимовні особливості, які, звісно ж, не можуть мати еквівалентів у мові перекладу, передаються методом компенсації за рахунок одиниць інших рівнів: введення розмовно-зниженої лексики, порушення граматичної норми або ж уведенням соціально зумовлених вимовних елементів, але таких, що є характерними вже для мови перекладу (!).

Треба зазначити, що соціально зумовлені порушення мови оригіналу відтворюються шляхом знаходження таких слів, які можуть викликати помилки в носіїв мови перекладу. Проблема перекладу соціальних діалектизмів як одна з найскладніших проблем перекладу, як у практичному, так і в теоретичному плані передбачає необхідність врахування взаємодій усіх сторін мови, які так чи інакше здатні відобразити стилістичну своєрідність оригіналу.

Література:

1. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. 2-е изд., испр. Москва : Р. Валент, 2011. 408 с.
2. Shaw, Bernard Pygmalion. Moscow: Foreign Languages Publishing House, 1962. 173 p.
3. Шоу Дж.Б. Пігмаліон / Пер. з англ. О. Мокровольського. Київ : Педагогічна преса, 1999. 80 с.
4. Алексеева И.С. Введение в переводоведение : учеб. пособие для студ. филол. и лингв. фак. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2004. 352 с.
5. Гордієнко Н.М., Михайленко А.В. Типологія компенсації як засобу перекладацьких трансформацій. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія.* 2017. № 30(2). С. 83–85.
6. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Москва : Р. Валент, 2007. 244 с.

Hordiienko N., Mykhailenko A. Peculiarities of social dialect recreation in translation (case study of Ukrainian translation of George Bernard Shaw's play "Pygmalion")

Summary. The article is devoted to the analysis of peculiarities of social dialect recreation in the process of translation, so that adequate translation might be achieved. Divergences of language systems at the semantic, syntactic, stylistic levels, as well as differences of culture, thinking paradigm and national particularity pose great challenges for the translation process, thus compelling a translator to make a balanced decision in choosing the appropriate language unit taking into consideration connotative, expressive as well as national and cultural meanings.

The aim of the proposed article is to study the peculiarities of the translation of social dialects, which in overwhelming majority of cases pose considerable translation difficulties. Undoubtedly, we have the right to claim that when it comes to the translation of such an element of vocabulary as social dialects, translation difficulties are always extremely significant, although thanks to such translation technique as compensation the stylistic nuance of social dialects can be at least partially reproduced. Based on comparative analysis of the source

and translation texts, possible solutions of adequate social dialect recreation in translation to cover stylistic and expressive peculiarities are illustrated with examples of the Ukrainian translation of George Bernard Show's play "Pygmalion". The usage frequency of different types of such translation transformation technique as compensation in the translation of social dialects is analyzed.

The results of the comparative analysis show that the choice of a particular type of compensation in the process of translation depends primarily on the context, as well as the specific linguistic conditions of the target language. The study shows that specific socially conditioned pronunciation features, which naturally cannot have equivalents in

the target language, are recreated by compensation with the help of linguistic units of other levels: the introduction of colloquial vocabulary, vernacular, grammatical violations or the introduction of socially conditioned pronunciation elements, but those that are specific for the target language. The problem of the translation of social dialects, as one of the most difficult problems of translation, both in practical and theoretical terms, implies the need to take into account the interactions of all language aspects, which can reflect the stylistic originality of the source text.

Key words: social dialect, local compensation, global compensation, vernacular, equivalence of translation, adequate translation, belles-lettres translation.